BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA INGLIZ TILI TALAFFUZ KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH BO‘YICHA TAJRIBA-SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH TAMOYILLARI

Xoldarova Soxiba Gulomjon qizi

Is’hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti tadqiqotchisi

E-mail: sohibahasanova25@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ingliz tili talaffuz kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan metodikaning samaradorligini tekshirish uchun pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish tamoyillari yoritilgan. Tajribaning maqsadi, ilmiy farazi va uch bosqichli tuzilmasi bayon etilib, maydonchalar hamda ishtirokchilarni tanlash mezonlari, nazorat va tajriba guruhlarining boshlang‘ich tengligini ta’minlash yo‘llari ko‘rsatiladi. Uch qismli diagnostik topshiriqlar majmuasi, to‘rt mezonli baholash tizimi, chorak davomidagi uch o‘lchov nuqtasi va ma’lumot to‘plash tartibi batafsil tavsiflanadi. Shuningdek, natijalarni qayta ishlash usullari, tajriba ishonchliligiga tahdid soluvchi omillar va ularni kamaytirish yo‘llari muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *pedagogik tajriba-sinov, talaffuz kompetensiyasi, boshlang‘ich sinf, diagnostik topshiriq, nazorat va tajriba guruhlari, baholash mezonlari, kuzatuv jurnali, natijalar ishonchliligi.*

Kirish

Chet tili o‘qitish metodikasida ishlab chiqilgan har qanday yangi yondashuv, u qanchalik nazariy jihatdan asoslangan bo‘lmasin, haqiqiy sinf sharoitida sinovdan o‘tkazilmaguncha tavsiya darajasida qolaveradi. Metodikaning qiymati uning mantiqiy izchilligi bilan emas, o‘quvchilarning real natijalarida qayd etilgan o‘zgarish bilan o‘lchanadi.

Talaffuz sohasida bu talab alohida ahamiyat kasb etadi. Talaffuzdagi siljish leksik yoki grammatik bilimdagi o‘sish kabi oson o‘lchanmaydi: u bir nechta komponentdan tashkil topgan, ular turli tezlikda rivojlanadi va ularning har biri o‘z o‘lchov vositasini talab qiladi. Shu sababli talaffuz bo‘yicha tajriba-sinov ishi oddiygina «oldin va keyin» taqqoslashdan iborat bo‘la olmaydi.

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ingliz tili talaffuz kompetensiyasini shakllantirish metodikasini tekshirishga qaratilgan tajriba-sinov ishini tashkil etishning tamoyillari bayon etiladi. Maqolaning maqsadi tajriba natijalarini keltirish emas, balki ularni ishonchli qilib beradigan tashkiliy shartlarni ko‘rsatishdir. Chunki noto‘g‘ri tashkil etilgan tajribada qo‘lga kiritilgan eng yaxshi natija ham hech narsani isbotlamaydi.

Maqola quyidagi tartibda qurilgan. Ikkinchi bo‘limda tajribaning maqsadi, farazi va vazifalari belgilanadi. Uchinchi bo‘limda uch bosqichli tuzilma, to‘rtinchi bo‘limda maydonchalar va tanlanma, beshinchi bo‘limda guruhlarning boshlang‘ich tengligi masalasi ko‘rib chiqiladi. Oltinchi va yettinchi bo‘limlar diagnostik topshiriqlar hamda baholash mezonlariga, sakkizinchi bo‘lim o‘lchov nuqtalariga, to‘qqizinchi bo‘lim natijalarni qayta ishlashga, o‘ninchi bo‘lim esa ishonchlilikka tahdid soluvchi omillarga bag‘ishlangan.

Maqolada keltirilgan tamoyillar uch viloyatdagi umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘tkazilgan tajriba-sinov ishining tashkiliy tajribasiga tayanadi. Ular boshlang‘ich sinfda talaffuz bo‘yicha o‘tkaziladigan har qanday tajriba uchun umumlashtirilishi mumkin, chunki ular metodikaning mazmuniga emas, o‘lchov va taqqoslash mantig‘iga tegishli.

Tajriba-sinov ishining maqsadi qiyosiy-taqlidiy yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodikaning boshlang‘ich sinf sharoitidagi samaradorligini aniqlashdan iborat. Maqsad shu tarzda qo‘yilganda tajriba metodikaning umuman foydali ekanini emas, balki an’anaviy tartibga nisbatan qo‘shimcha natija berishini tekshiradi.

Tajribaning ilmiy farazi quyidagicha ifodalanadi: agar talaffuz ustidagi ish ona tili bilan qiyoslashdan boshlanib, idrok etish bosqichi talaffuz bosqichidan oldin

qo‘yilsa va har bir darsda bitta oldindan aytib berilgan qiyinchilik ustida ishlansa, o‘quvchilarning fonematik eshitish va artikulyatsion aniqlik ko‘rsatkichlari an’anaviy tartibda o‘qiyotgan tengdoshlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘ladi.

Shu maqsad va farazdan kelib chiqib tajriba oldiga to‘rtta vazifa qo‘yiladi: nazorat va tajriba guruhlarining boshlang‘ich holatini bir xil vosita bilan o‘lchash; tajriba guruhlarida metodikani belgilangan tartibda joriy etish; chorak davomida oraliq o‘lchovlar orqali o‘zgarish dinamikasini kuzatib borish; yakuniy natijalarni statistik usullar bilan taqqoslab, farqning tasodifiy emasligini asoslash (Dörnyei, 2007).

Vazifalar shu tartibda qo‘yilganda tajribaning mantig‘i aniq bo‘ladi: birinchi vazifa taqqoslash uchun asos yaratadi, ikkinchisi mustaqil o‘zgaruvchini kiritadi, uchinchisi jarayonni nazorat qiladi, to‘rtinchisi esa xulosaning asosliligini ta’minlaydi. Ulardan birortasi tushirib qoldirilsa, zanjir uziladi: boshlang‘ich o‘lchovsiz o‘sishni, oraliq nazoratsiz jarayonni, statistik tahlilsiz esa farqning ahamiyatliligini isbotlab bo‘lmaydi.

Tajribada o‘lchanadigan bog‘liq o‘zgaruvchi sifatida o‘quvchilarning to‘rt mezon bo‘yicha ko‘rsatkichi, mustaqil o‘zgaruvchi sifatida esa qo‘llanilayotgan metodika olinadi. Qolgan barcha shart-sharoitlar, ya’ni dars soati, darslik, mavzu rejasi va o‘qituvchi malakasi, iloji boricha o‘zgarmas holda saqlanadi.

Tajriba-sinov ishi uch bosqichda tashkil etiladi. Aniqlovchi bosqichda tajriba boshlanishidan oldin o‘quvchilarning talaffuz kompetensiyasi darajasi o‘lchanadi, guruhlarning boshlang‘ich holati qayd etiladi va ular o‘rtasida sezilarli farq yo‘qligiga ishonch hosil qilinadi. Bu bosqichsiz keyingi o‘lchovlarda qo‘lga kiritilgan har qanday farqni metodikaning hisobiga yozib bo‘lmaydi.

Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhlarida yangi metodika joriy etiladi: har bir darsga o‘n-o‘n ikki daqiqalik fonetik modul kiritiladi, modul idrok etish, ko‘rsatma, taqlidiy yaqinlashish, tekshirib mustahkamlash va baholash bosqichlaridan o‘tadi. Nazorat guruhlarida esa darslar amaldagi odatiy tartibda, darslik ko‘rsatmalari doirasida olib boriladi. Ikkala guruhda ham dars soati, darslik

va mavzu rejasi bir xil qoladi, chunki tajribaning maqsadi aynan metodikaning ta’sirini ajratib ko‘rsatishdir.

Nazorat bosqichida o‘lchov aniqlovchi bosqichdagi bilan bir xil vosita orqali takrorlanadi va ikki guruh ko‘rsatkichlari solishtiriladi. Muhim shart shundan iboratki, uchala bosqichda ham bir xil topshiriq turi va bir xil baholash mezonlari qo‘llaniladi. Aks holda qo‘lga kiritilgan farq metodikaning emas, o‘lchov vositasining o‘zgarishi natijasi bo‘lib qolishi mumkin (Cohen va b., 2018).

1-jadval. Tajriba-sinov ishining bosqichlari

Bosqich	Asosiy vazifa	Qo‘llaniladigan vosita	Kutilayotgan natija
Aniqlovchi	Boshlang‘ich darajani o‘lchash va guruhlar tengligini tekshirish	Uch qismli diagnostik topshiriq, kuzatuv jurnali	Har bir o‘quvchi uchun boshlang‘ich fonetik profil
Shakllantiruvchi	Metodikani tajriba guruhlarida joriy etish	Fonetik modul, dars ishlanmalari, mashqlar tizimi	Rejadagi fonetik maqsadlarning bajarilishi
Nazorat	Yakuniy darajani o‘lchash va guruhlarni taqqoslash	Aniqlovchi bosqichdagi topshiriqning o‘zi	Guruhlar farqining statistik bahosi

Maydonchalar bir nechta hududdan tanlanadi. Buning uchta sababi bor. Birinchidan, talaffuzdagi qiyinchiliklar mahalliy sheva ta’siri bilan emas, balki ona tilining umumiy fonetik tizimi bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatish zarur. Ikkinchidan, bir maktab doirasida qo‘lga kiritilgan natija ko‘pincha o‘sha maktabning o‘ziga xos sharoitiga bog‘liq bo‘ladi. Uchinchidan, turli hududlardagi natijalarning yaqinligi metodikaning ko‘chirilish qobiliyatini ko‘rsatadi.

Tajribaga 3- va 4-sinf o‘quvchilari jalb etiladi. Bu yosh bejiz tanlanmagan: aynan shu bosqichda bola tovushlarni ongli ravishda farqlash topshirig‘ini bajara oladi, ona tili ta’sirida yuzaga keladigan almashtirishlar esa hali avtomatlashib ulgurmagan bo‘ladi (Kuhl, 2004; Pinter, 2017).

Har bir maydonchada parallel sinflardan biri tajriba, ikkinchisi nazorat guruhi sifatida belgilanadi. Guruhlarni tasodifiy tarzda emas, balki aniqlovchi bosqich natijalariga tayanib ajratish maqsadga muvofiq, chunki boshlang‘ich sinf sharoitida tanlanma hajmi tasodifiy taqsimlashning o‘zi tenglikni ta’minlashi uchun yetarli bo‘lmaydi (Mackey & Gass, 2016).

Tajriba natijasining ishonchliligi ko‘p jihatdan guruhlarning boshlang‘ich tengligiga bog‘liq. Agar tajriba guruhi boshidanoq kuchliroq bo‘lsa, chorak oxiridagi ustunlik metodikaning emas, tanlovning natijasi bo‘ladi.

Tenglik beshta ko‘rsatkich bo‘yicha tekshiriladi: o‘quvchilar soni; ingliz tilini o‘rganish muddati va haftalik dars soati; foydalanilayotgan darslik va mavzu rejasi; aniqlovchi bosqich bo‘yicha o‘rtacha ball; o‘qituvchining malaka darajasi va ish staji. Dastlabki to‘rt ko‘rsatkich hujjatlar va o‘lchov natijalari asosida, beshinchisi esa ma’muriyat ma’lumotlari asosida qayd etiladi.

Alohida e’tibor o‘qituvchi omiliga qaratiladi. Agar tajriba guruhida darslarni tajribali o‘qituvchi, nazorat guruhida esa yosh mutaxassis olib borsa, farq metodikaga emas, o‘qituvchining mahoratiga tegishli bo‘lib qoladi. Buning oldini olishning ikki yo‘li bor: bir xil malakali o‘qituvchilarni tanlash yoki bitta o‘qituvchining ikkala guruhda ham dars berishini ta’minlash. Ikkinchi yo‘l afzalroq, lekin bunda o‘qituvchi nazorat guruhida yangi metodika elementlarini beixtiyor qo‘llab yubormasligi kuzatilib borilishi lozim.

O‘lchov uch qismdan iborat topshiriq orqali amalga oshiriladi. Majmuaning asosiy g‘oyasi shundaki, talaffuz kompetensiyasining har bir komponenti alohida o‘lchanadi va umumiy baho ularning yig‘indisi sifatida emas, balki profil sifatida qaraladi.

Birinchi qismda o‘qituvchi minimal juftliklardan so‘z aytadi, o‘quvchilar esa eshitgan so‘ziga mos rangli kartochkani ko‘taradi. Bu qism fonematik eshitishni

butun sinf bo‘yicha bir vaqtda o‘lchash imkonini beradi, texnik vosita talab qilmaydi va o‘quvchi uchun o‘yinga o‘xshab tuyuladi, bu esa imtihon vaziyatidagi hayajonni kamaytiradi (Roach, 2009).

Ikkinchi qismda o‘quvchi namunadan keyin belgilangan so‘zlarni takrorlaydi. Ro‘yxatga uch guruh so‘z kiritiladi: tajriba davomida maxsus ishlangan tovushlarni o‘z ichiga olgan so‘zlar, ishlanmagan nazorat tovushlari bo‘lgan so‘zlar hamda ikki va uch bo‘g‘inli so‘zlar. Birinchi guruh metodikaning bevosita ta’sirini, ikkinchisi natijaning boshqa tovushlarga ko‘chishini, uchinchisi esa urg‘u qo‘yilishini baholashga xizmat qiladi.

Uchinchi qismda o‘quvchi tanish mavzuda uch-to‘rt gap tuzadi. Bu erkin nutq namunasi bo‘lib, undan ritm, ohang va tushunarlilik baholanadi. Alohida so‘zda to‘g‘ri aytilgan tovush bog‘lanishli nutqda ko‘pincha yo‘qoladi, shuning uchun bu qismsiz o‘lchov to‘liq bo‘lmaydi (Derwing & Munro, 2015).

Uch qismli tuzilmaning eng muhim afzalligi shundaki, u eshitib farqlash bilan talaffuz qilishni ajratib ko‘rsatadi. Agar o‘quvchi birinchi qismda ham past natija ko‘rsatsa, muammo talaffuz a’zolarida emas, idrok etishda ekani ma’lum bo‘ladi va keyingi ish takrorlashdan emas, tinglashdan boshlanadi (Flege, 1995).

Topshiriq uchun so‘zlarni tanlashda uchta talab bajariladi. Birinchidan, so‘zlar o‘quvchiga ma’no jihatidan tanish bo‘lishi kerak: notanish so‘zni takrorlashda bola talaffuz bilan birga ma’noni ham topishga urinadi va natija buziladi. Ikkinchidan, har bir tekshiriladigan tovush kamida ikki so‘zda uchrashi lozim, aks holda bitta tasodifiy xato umumiy ko‘rsatkichni keskin o‘zgartiradi. Uchinchidan, so‘zlar bo‘g‘in soni bo‘yicha muvozanatli taqsimlanadi, chunki ko‘p bo‘g‘inli so‘zlarning ortiqcha ulushi urg‘u mezonini boshqa mezonlar hisobiga og‘irlashtiradi.

Uch o‘lchov uchun uchta parallel ro‘yxat tuziladi. Ro‘yxatlar tuzilishi bo‘yicha bir xil bo‘lib, ularda tekshiriladigan tovushlar, bo‘g‘in soni va so‘zlarning tanishlik darajasi mos keladi, biroq so‘zlarning o‘zi har xil bo‘ladi. Bu o‘quvchining topshiriqni yodlab olishiga yo‘l qo‘ymaydi.

2-jadval. Diagnostik topshiriqning tuzilishi

Qism	Nima o‘lchanadi	Topshiriq shakli	Tashkil etish
I qism	Fonematik eshitish	Minimal juftliklardan sakkizta so‘z, rangli kartochka ko‘tarish	Butun sinf bilan, 5 daqiqa
II qism	Artikulyatsion aniqlik va so‘z urg‘usi	Namunadan keyin o‘nta so‘zni takrorlash	Yakka tartibda, har biriga 2 daqiqa
III qism	Ritm, ohang va tushunarlilik	Tanish mavzuda uch-to‘rt gap tuzish	Yakka tartibda, har biriga 2 daqiqa

Natijalar to‘rt mezon bo‘yicha baholanadi: fonematik eshitish, artikulyatsion aniqlik, urg‘u hamda ritm va ohang, tushunarlilik. Har bir mezon uch darajali shkalada o‘lchanadi, umumiy ball esa 4 dan 12 gacha bo‘ladi.

Daraja tavsiflari o‘quvchining aniq xatti-harakati orqali ifodalanishi shart. «Yaxshi aytdi» yoki «qoniqarli» kabi baholar ikki baholovchi tomonidan turlicha tushuniladi va natijani taqqoslab bo‘lmaydigan qilib qo‘yadi. Tavsif qanchalik kuzatiladigan harakatga bog‘lansa, baholash shunchalik barqaror bo‘ladi (Celce-Murcia va b., 2010).

Mezonlarning ajratilishi tahlil uchun zarur. Umumiy baho o‘quvchining qaysi komponentda orqada qolayotganini ko‘rsatmaydi, to‘rt alohida ko‘rsatkich esa har bir o‘quvchi uchun individual fonetik profil tuzish va keyingi ishning yo‘nalishini belgilash imkonini beradi (Jalolov, 2012).

Baholashning barqarorligini ta’minlash uchun o‘lchov boshlanishidan oldin baholovchilar bilan kelishuv mashg‘uloti o‘tkaziladi. Mashg‘ulotda avval yozib olingan bir nechta namuna birgalikda tinglanadi, har bir baholovchi mustaqil ball qo‘yadi, so‘ngra farqlar muhokama qilinadi va mezon tavsiflari aniqlashtiriladi. Shu tariqa tajriba boshlanishidan oldin baholovchilar o‘rtasida umumiy tushuncha shakllantiriladi.

Erkin nutq namunasi eng subyektiv qism bo‘lgani uchun u ikki baholovchi tomonidan mustaqil baholanadi. Agar ikki ball o‘rtasidagi farq bir balldan oshsa, namuna uchinchi marta tinglanadi va yakuniy ball muhokama asosida belgilanadi.

3-jadval. Talaffuz kompetensiyasini baholash mezonlari

Mezon	1 ball	2 ball	3 ball
Fonematik eshitish	Minimal juftlarni farqlay olmaydi	Juftlarning yarmini to‘g‘ri farqlaydi	Deyarli barcha juftlarni to‘g‘ri farqlaydi
Artikulyatsion aniqlik	Yangi tovushni ona tili tovushi bilan almashtiradi	Alohida so‘zda to‘g‘ri aytadi, gapda unutadi	Gapda ham barqaror to‘g‘ri aytadi
Urg‘u, ritm va ohang	Urg‘uni doimo oxirgi bo‘g‘inga qo‘yadi, ohang tekis	Tanish so‘zlarda to‘g‘ri, yangilarida xato qiladi	Urg‘uni to‘g‘ri qo‘yadi, ohangni o‘zgartiradi
Tushunarlilik	Tinglovchi tez-tez tushunmaydi	Tinglovchi asosan tushunadi, ba’zan qayta so‘raydi	Tinglovchi qiynalmasdan tushunadi

O‘lchov chorak davomida uch marta o‘tkaziladi: chorak boshida aniqlovchi, o‘rtasida oraliq va yakunida nazorat o‘lchovi sifatida. Uch nuqta o‘zgarish dinamikasini ko‘rish imkonini beradi, yagona yakuniy o‘lchov esa faqat oxirgi holatni qayd etadi va o‘sishning qachon boshlangani haqida hech narsa aytmaydi.

Oraliq o‘lchovning yana bir vazifasi bor: u metodikani tuzatish imkonini beradi. Agar chorak o‘rtasida biror mezon bo‘yicha siljish kuzatilmasa, qolgan darslarda o‘sha komponentga ajratilgan vaqt oshiriladi. Bu tajribaning sofligini buzmaydi, chunki tuzatish metodikaning o‘z ichidagi qoidasi sifatida oldindan belgilab qo‘yiladi.

O‘lchovlar orasida har bir darsda to‘rt-besh nafar o‘quvchi individual so‘raladi va natija kuzatuv jurnaliga qisqa belgi bilan yozib boriladi. Shu tariqa chorak oxirida har bir o‘quvchi kamida besh-olti marta individual eshitilgan bo‘ladi va uch o‘lchov nuqtasidagi ball yakka kuzatuv bilan emas, uzluksiz to‘plangan dalillar bilan tasdiqlanadi.

4-jadval. O‘lchov nuqtalari va ma’lumot manbalari

O‘lchov	Vaqti	Maqsadi	Ma’lumot manbai
Aniqlovchi	Chorakning 1-haftasi	Boshlang‘ich daraja va guruhlar tengligi	Uch qismli topshiriq
Oraliq	Chorakning o‘rtasi	Dinamikani kuzatish va metodikani tuzatish	Uch qismli topshiriq, kuzatuv jurnali
Nazorat	Chorakning oxirgi haftasi	Yakuniy daraja va guruhlar farqi	Uch qismli topshiriq, kuzatuv jurnali

Raqamli ko‘rsatkichlar metodikaning ta’sirini o‘lchaydi, lekin uning qanday ishlaganini tushuntirmaydi. Shu sababli miqdoriy ma’lumotlar bilan bir qatorda sifat ma’lumotlari ham yig‘iladi. Bu ikki xil ma’lumotning birgalikda tahlil qilinishi xulosalarni mustahkamlaydi (Creswell & Creswell, 2018).

Birinchi manba, dars kuzatuvlari. Ularda modulning qaysi bosqichi qancha vaqt olgani, o‘quvchilarning qaysi topshiriqda faolroq ishtirok etgani va qaysi mashq kutilgan natijani bermagani qayd etiladi. Ikkinchi manba, o‘qituvchilar bilan tajriba yakunida o‘tkaziladigan suhbat: ularning kuzatuvi metodikaning amaliy qulayligi haqida eng ishonchli ma’lumot beradi.

Uchinchi manba, o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholashi. Boshlang‘ich sinf uchun bu oddiy shaklda tashkil etiladi: bola chorak oxirida qaysi tovush unga oson, qaysi biri qiyin bo‘lganini ko‘rsatadi. To‘rtinchi manba, ota-onalarning qisqa so‘rovnomasi, unda uydagi mashqlarning bajarilgani va bolaning munosabati aks etadi.

Sifat ma’lumotlari raqamli natijalarning o‘rnini bosmaydi, lekin ularni izohlaydi. Masalan, biror maydonchada kutilganidan past natija qayd etilsa, dars kuzatuvlari modulning oxirgi bosqichi muntazam tushirib qoldirilganini ko‘rsatishi mumkin; bunday holda past natija metodikaning emas, uni qo‘llashdagi nuqsonning oqibati ekani ma’lum bo‘ladi.

5-jadval. Sifat ma’lumotlari manbalari

Manba	Yig‘ish vaqti	Nimani ochib beradi
Dars kuzatuvi varaqasi	Chorak davomida kamida ikki marta	Metodikaning rejalashtirilgan shaklda qo‘llanishi
O‘qituvchi bilan suhbat	Tajriba yakunida	Amaliy qulaylik, vaqt taqsimoti, qiyinchiliklar
O‘quvchining o‘z-o‘zini baholashi	Chorak oxirida	Bolaning qiyin va oson tovushlar haqidagi tasavvuri
Ota-onalar so‘rovnomasi	Chorak oxirida	Uydagi mashqlarning bajarilishi va bolaning munosabati

11. Natijalarni qayta ishlash

Natijalar ikki bosqichda qayta ishlanadi. Birinchi bosqichda har bir mezon bo‘yicha o‘rtacha ball va o‘quvchilarning daraja bo‘yicha taqsimoti foizlarda hisoblanadi; bu tasvirlovchi ko‘rsatkichlar bo‘lib, ular o‘zgarishning yo‘nalishini ko‘rsatadi, lekin uning ahamiyatliligini isbotlamaydi.

Ikkinchi bosqichda tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasidagi farq statistik mezon yordamida tekshiriladi. Guruhlar mustaqil bo‘lgani uchun bog‘liqsiz tanlanmalar uchun mo‘ljallangan mezondan, bir guruhning aniqlovchi va nazorat natijalarini taqqoslashda esa bog‘liq tanlanmalar mezonidan foydalaniladi. Farqning ahamiyatliligi bilan bir qatorda uning kattaligi ham hisoblanadi, chunki katta

tanlanmada ahamiyatli, ammo amalda sezilmaydigan farq ham qayd etilishi mumkin (Larson-Hall, 2016).

Natijalar jadval va diagramma koʻrinishida keltiriladi. Har bir mezon uchun alohida diagramma tuzilishi maqsadga muvofiq, chunki umumlashtirilgan koʻrsatkich komponentlar oʻrtasidagi farqni yashiradi.

Tahlilda uch xil taqqoslash oʻtkaziladi. Birinchisi guruh ichidagi taqqoslash: bir guruhning aniqlovchi va nazorat bosqichidagi natijalari solishtirilib, oʻsish boʻlganmi yoki yoʻqmi aniqlanadi. Ikkinchisi guruhlararo taqqoslash: tajriba va nazorat guruhlarining yakuniy natijalari solishtiriladi. Uchinchisi mezonlar boʻyicha taqqoslash: qaysi komponentda oʻsish eng katta boʻlgani aniqlanadi.

Uchinchi taqqoslash metodik jihatdan eng qimmatlisi. U metodikaning qaysi qismi kutilgan natijani berganini va qaysi qismi qayta koʻrib chiqilishi kerakligini koʻrsatadi. Masalan, fonematik eshitish boʻyicha sezilarli oʻsish, artikulyatsion aniqlik boʻyicha esa kichik siljish kuzatilsa, bu idrok etish bosqichi ishlayotganini, taqlid bosqichiga esa koʻproq vaqt kerakligini bildiradi.

Pedagogik tajribada natijani buzishi mumkin boʻlgan bir nechta omil bor va ularning har biri oldindan hisobga olinishi lozim (Creswell & Creswell, 2018).

Birinchi omil, tajriba guruhiga koʻrsatilgan ortiqcha e’tibor. Yangi metodika joriy etilgan sinfda oʻqituvchi tabiiy ravishda faolroq ishlaydi va oʻquvchilar ham oʻzlarini kuzatilayotganini his qiladi. Buning ta’sirini kamaytirish uchun nazorat guruhida ham oʻlchovlar bir xil tartibda oʻtkaziladi va bir xil e’tibor koʻrsatiladi.

Ikkinchi omil, baholovchining subyektivligi. Erkin nutq namunasi eng subyektiv baholanadigan qism boʻlgani uchun u kamida ikki baholovchi tomonidan mustaqil baholanadi va baholar oʻrtasidagi muvofiqlik tekshiriladi.

Uchinchi omil, oʻquvchilarning topshiriqqa oʻrganib qolishi. Uch oʻlchov bir xil tuzilmada oʻtkazilgani uchun uchinchi marta oʻquvchi topshiriq shaklini biladi. Buning oldini olish uchun topshiriq tuzilmasi saqlanadi, lekin soʻzlar almashtiriladi.

To‘rtinchi omil, tashqi ta’sirlar. Ayrim o‘quvchilar maktabdan tashqarida ham ingliz tili bilan shug‘ullanadi. Shu sababli aniqlovchi bosqichda qo‘shimcha mashg‘ulotlarga qatnash haqida ma’lumot yig‘iladi va tahlilda hisobga olinadi.

Beshinchi omil, o‘quvchilar tarkibining o‘zgarishi. Chorak davomida ayrim o‘quvchilar boshqa maktabga ko‘chishi yoki uzoq muddat darsga qatnashmasligi mumkin. Tahlilga faqat uchala o‘lchovda ham qatnashgan o‘quvchilarning natijalari kiritiladi, qolganlari esa alohida qayd etiladi.

Oltinchi omil, baholash vaqtidagi tashqi sharoit. O‘lchov shovqinli xonada yoki dars oxirida, o‘quvchilar charchagan paytda o‘tkazilsa, natija pasayadi. Shuning uchun uchala o‘lchov ham bir xil sharoitda, imkon qadar dars boshida o‘tkaziladi.

Pedagogik tajribaning natijasi faqat raqamlar bilan emas, hujjatlar bilan ham tasdiqlanadi. Tajriba boshlanishidan oldin tegishli hududiy ta’lim boshqarmasi va maktab ma’muriyati bilan kelishuv rasmiylashtiriladi, tajriba muddati, qamrab olinadigan sinflar va o‘lchov vaqtlari belgilab olinadi.

Tajriba davomida yuritiladigan asosiy hujjatlar quyidagilar: har bir o‘lchov bo‘yicha guruh natijalari jadvali; har bir o‘quvchi uchun individual fonetik profil; kuzatuv jurnali; dars kuzatuvi varaqalari. Bu hujjatlar tajriba yakunida umumlashtirilib, natijalarning asosi sifatida saqlanadi.

Tajriba yakunlangach, har bir maydonchadan natijalarni amaliyotga tatbiq etganlik to‘g‘risida dalolatnoma rasmiylashtiriladi. Dalolatnomada tajriba o‘tkazilgan sinflar, muddat va qo‘lga kiritilgan natijalar aniq ko‘rsatiladi. Hududiy ta’lim boshqarmasi nomidan beriladigan ma’lumotnoma esa natijalarning bir necha maktab miqyosida joriy etilganini tasdiqlaydi.

Xulosa

Tajriba-sinov ishining ishonchliligi uning hajmi bilan emas, tashkiliy aniqligi bilan belgilanadi. Uch bosqichli tuzilma, guruhlarning boshlang‘ich tengligini beshta ko‘rsatkich bo‘yicha tekshirish, uch qismli diagnostik topshiriq, to‘rt mezonli baholash, chorak davomidagi uch o‘lchov nuqtasi va uzluksiz

yuritiladigan kuzatuv jurnali birgalikda metodikaning ta’sirini boshqa omillardan ajratib ko‘rsatish imkonini beradi.

Bu tamoyillarning har biri alohida olinganda oddiy tashkiliy talab bo‘lib ko‘rinadi, birgalikda esa ular tajriba natijasining isbotlovchi kuchini belgilaydi. Mazkur tamoyillar asosida o‘tkazilgan tajriba natijalari va ularning statistik tahlili keyingi tadqiqot bosqichining predmeti hisoblanadi.

Shuni ham qayd etish lozimki, yuqorida bayon etilgan tamoyillar tajribaning hajmini oshirmaydi, balki uning tuzilishini aniqlashtiradi. Qo‘shimcha o‘lchov nuqtasi, ikkinchi baholovchi yoki kuzatuv varaqasi tadqiqotchidan ko‘p vaqt talab qilmaydi, ammo natijaning isbotlovchi kuchini sezilarli darajada oshiradi. Aksincha, bu elementlarning tushirib qoldirilishi tajriba yakunida ortga qaytarib bo‘lmaydigan kamchiliklarga olib keladi: o‘tkazib yuborilgan boshlang‘ich o‘lchovni keyin tiklab bo‘lmaydi.

Shu sababli tajriba-sinov ishining rejasi uning boshlanishidan oldin to‘liq tuzilib, ilmiy rahbar bilan kelishib olinishi maqsadga muvofiq. Rejada o‘lchov sanalari, topshiriq ro‘yxatlari, baholash mezonlari va hujjatlar shakli oldindan belgilab qo‘yilsa, tajriba davomida yuzaga keladigan ko‘pgina chalkashliklarning oldi olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). *Teaching pronunciation: A course book and reference guide* (2nd ed.). Cambridge University Press.

2. Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research methods in education* (8th ed.). Routledge.

3. Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE.

4. Derwing, T. M., & Munro, M. J. (2015). *Pronunciation fundamentals: Evidence-based perspectives for L2 teaching and research*. John Benjamins.

5. Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics*. Oxford University Press.

6. Flege, J. E. (1995). Second language speech learning: Theory, findings, and problems. In W. Strange (Ed.), *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language research* (pp. 233–277). York Press.

7. Jalolov, J. J. (2012). *Chet til o‘qitish metodikasi* [Methodology of teaching foreign languages]. O‘qituvchi.

8. Kuhl, P. K. (2004). Early language acquisition: Cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience, 5*(11), 831–843.

9. Larson-Hall, J. (2016). *A guide to doing statistics in second language research using SPSS and R* (2nd ed.). Routledge.

10. Levis, J. M. (2005). Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching. *TESOL Quarterly, 39*(3), 369–377.

11. Mackey, A., & Gass, S. M. (2016). *Second language research: Methodology and design* (2nd ed.). Routledge.

12. Pinter, A. (2017). *Teaching young language learners* (2nd ed.). Oxford University Press.

13. Roach, P. (2009). *English phonetics and phonology: A practical course* (4th ed.). Cambridge University Press.

14. Thomson, R. I., & Derwing, T. M. (2015). The effectiveness of L2 pronunciation instruction: A narrative review. *Applied Linguistics*, *36*(3), 326–344.